

SPISOVATEL NA ROZCESTÍ

Edvard Valenta

Z Leningradu přišla zpráva, která nemůže zůstat bez ohlasu mimo Sovětský svaz. Spisovatel Michail Zoščenko a básnířka Anna Achmatovová byli uvrženi do klatby, vyloučeni z cechu sovětských spisovatelů, a ti, kdož jejich příspěvky v leningradské Zvězdě otiskovali, i ti, kdož je vysoce hodnotili a doporučovali nebo prostě jejich literární činnost trpěli, dostali přísnou důtku. Zoščenkovi se vytýká, že zesměšňoval ruského člověka a dělal z něho před světem primitiva, Achmatovové pak západnická dekadence, ruskému duchu vzdálená. Sovětský spisovatel, tak bylo řečeno, nesmí psát, aniž si důkladně prostudoval marxisticko-leninskou teorii, aniž jasně pochopil politiku strany a aniž hluboko pronikl v politický smysl života. Jednak ze zpráv samých a jednak i z toho, jak jsme poznali sovětské spisovatele, navštívivší kdysi Prahu, můžeme soudit, že toto rozhodnutí postihuje nepříjemně značnou část ruských spisovatelů. Zároveň se hlásí, že spisovatelé se podrobili a slíbili, že se polepší.

Není ovšem třeba předstírat, že to byla zpráva potěšitelná; když už pro nic, tak pro šuškáni, které vznikne ovšem o tom, že se „za ruskou oponou něco děje“. Jinak však nyní budou musit dát i čeští spisovatelé konečně jasnou odpověď na otázku, kolem níž chodíme od převratu jako kolem horké kaše. Nyní budou musit říci povolaná ústa zřetelně, co bude u nás spisovatelé a básníku a umělci vůbec dovoleno a co nikoli, co doporučováno a co zatracováno. Jaké stanovisko zaujme Syndikát českých spisovatelů? Jaké početná řada umělců podepsavších květnový manifest komunistické strany? Jak usoudí ministerstvo informací, jeho jednotlivé sekce, spravované našimi předními umělci, vesměs komunisty?

Navíc spadl balvan této zprávy na hladinu beztoho již dosti zčeřenou nejrozmanitějšími podivnými zvěstmi. Tak se trousí v Praze roh od rohu klepy, že někteří komunističtí spisovatelé upadli ve straně v nemilost pro příliš buržoazní způsob života, vzbuzuje prý nelibost, že příliš hýří na zámku, že nedají rány bez auta, což by bylo ovšem jejich zcela soukromou věcí, kdyby si při tom zároveň nečinili nárok na vavřín spisovatelů písícih pro lid a sloužícíh budovatelskému programu. Nebylo také tajemstvím, že veliký básník, rovněž člen komunistické strany, se vyjádřil o činnosti některých takto honosně vystupujících spisovatelů jako o literatuře sterilní. Další zpráva však praví, že tento veliký básník byl v minulých dnech vyloučen z komunistické strany, zatím z její místní skupiny, pro asociální jednání. Čistka prý hrozí pokračovat. A dále, že po zprávě

z Leningradu se sešli někteří komunističtí spisovatelé, aby nějakou vhodnou formou, která by je zbavovala nebezpečí partajní klatby, prohlásili, že se neztotožňují s těmi, kdož by chtěli provést analogii sovětského rozhodnutí v Československu. V den, kdy bude tato úvaha uveřejněna, bude snad již v této věci poněkud jasněji; sotva ovšem lze předpokládat, že bude ujasněno vše, neboť nelze jistě za několik dní najít východ z bludiště, ve kterém se trmácíme od samého prahu nové svobody, jejíž obsah i rozsah nebyl v některých úsecích lidského života a lidské činnosti formulován dosti přesně.

Jaká byla u nás v oboru umělecké tvůrčí činnosti a její svobody situace v posledních šestnácti měsících?

Zhruba řečeno nejasná. Nejméně jasná ovšem hned po převratu. Tehdy dostal vynadáno jeden básník prostě proto, že vydal knížku veršů, kde se zpívalo o lásce a o květinách. Bylo mu vytknuto cosi, jako že nepíše o revoluci, o barikádách, o lidu a o vlasti; zaspal dobu, je fašista a má přinejmenším mlčet. Když vyšly proti tomu v prvním čísle Kritického měsíčníku překlady sovětských budovatelských, vojáckých a vlasteneckých básní, tu bylo i začátečnímu čtenáři, natož básníku, jasno, že úroveň této poezie je mírně řečeno chatrná, i když o její ušlechtilé tendenci nemohlo být sporu. Namátkou další směr: Ten, kdo si dovolil opatrnou výhradu při hodnocení aktuálnosti staré básně Majakovského 150 000 000, se potázal se zlou, ačkoliv je potřeba opravdu malé dávky estetického cítění, abys poznal, jak nevýznamný básník je Majakovskij vedle Jesenina nebo Pasternaka, i když ti dva učinili pro zdar ruské revoluce méně než Majakovskij. Také se nesmělo hlasitěji říci, že česká lyra posledního čtvrtstoletí je na vyšší úrovni než poezie ruská, ať hodnotou, ať dokonce početností jmen opravdu zvučných. Je známo, jakými tendencemi bylo vedeno sestavování divadelních programů a jak naprostý byl neúspěch vnitřní i zevní. Teprve po velmi dlouhé době se počalo v novinách vyslovovat tvrzení, že třeba sovětské filmy Suvorov nebo Ivan Hrozný jsou v leccčems nedostatečné; ale to až když jsme si to přečetli v ruských časopisech, nebo když sověšší spisovatelé a filmaři spínali v hovoru se svými pražskými druhy ruce nad tím, jak jsme mohli nevidět ony nedostatky. Co se u nás namluvilo po převratu o nutnosti vzdělat ucho našeho lidu k většímu smyslu pro hodnotnou hudbu! Nejlevnější bříňkačky, nemající vůbec obdoby v hudební kultuře ostatních národů, řádí dodnes nesnesitelně v našem rozhlase. Když byla u nás výstava španělských umělců, dělničtí návštěvníci, postavení před tato plátna, hlučně protestovali. Novinář, jinak inteligentní, vytasil šavli na kritiky, kteří se odvážili zaujmout střež proti chatrné české filmové agitce, a hrozil, že zrovna takové filmy budou u nás důsledně

vyráběny. Proti tomu přicházely na náš knižní trh knihy přerozmanité, z nichž mnohé nebyly vůbec ve spojitosti s revolucí, s novým řádem a budovatelským programem, ba dokonce knihy surrealistické nebo jinak západnické, nesrozumitelnictví atd.; krásný důkaz, že v tomto směru panovala skutečná svoboda, omezující nanejvýš nejhrubší literární brak.

Všichni víme, jakým básníkem je komunista František Halas. Mnoho z nás ví i, jaký je člověk. Víme to i o Nezvalovi, o Olbrachtovi i o jiných lidsko-uměleckých i úředně-uměleckých představitelích našeho nového života, neboť dílo opravdového umělce je zároveň jeho zpovědnicí. Nuže, nastala-li nyní po tak dlouhých okolcích kvapná nutnost rozhodující operace tohoto zauzlení, není pochyby, že právě tito mužové vyhlásí své stanovisko přede všemi ostatními. Neboť zde nejde už pouze o ně samotné, jako umělce a příslušníky strany, jež v Rusku rozhodla tak, jak rozhodla, nýbrž také jako o povolané úřední osoby, které mají ukázat směr a stanovit meze.

Je štěstí (asi jediné v téhle věci), že u nás tito umělci a úřední usměrňovatelé potřeb a cílů umění spadají vjedno, neboť to značně zjednodušuje situaci. Nikdo se totiž neodvází tvrdit, že pouhý politik nebo pouhý vysoký úředník je zasvěcen v zákonitost uměleckého tvůrčího procesu tak jako umělec sám. Když byla jednou schůzka spisovatelů s ministerským předsedou Fierlingrem, tu je ovšem přirozené, že při projednávání otázky, jaký je úkol českého spisovatele v novém státě a v novém řádu, zastával neumělec ministerský předseda hledisko služebnosti národu i lidu na úkor ostatního poslání a smyslu umělcova tvoření, jako se rozumí samo sebou, že opravdoví spisovatelé stáli na stanovisku opačném, ať hlasitě, nebo mlčky. Část souhlasila, neboť jednak to nebyli opravdoví umělci a jednak tenkrát především chyběla zkušenost.

Docela jasně formuloval své stanovisko k tomuto problému sám prezident Beneš na sjezdu spisovatelů, prohlásiv se bezvýhradně pro svobodu umělcovy činnosti bez ohledu na zájmy politické, nebo dokonce stranické. Bez nejmenšího kompromisu prohlásil své mínění také dr. Václav Černý, o jehož svrchovaném kritickém prvenství u nás není snad sporu, stejně jako o jeho neúhybné hodnotitelské poctivosti. Je zajímavé, že týž socialistický deník, který se tehdy vyslovil značně ostře proti prezidentovu soudu, zastává názor zcela opačný, komentoval nyní poslední události leningradské ze všech nejpodrobněji, nezakrývá své nesouhlasící stanovisko; ale týž deník týmž dechem doporučuje v témž čísle, že by filmové sovětské agitce Přísaaha, kterou naše kritika přijala chladně, měly být v našich novinách věnovány celé strany, jak se stalo v Sovětském svazu. Je vidět, že leningradský úder nás zastihl dokonale nepřipraveny.

Ti ze spisovatelů, hlavně komunistických, kteří se odváží říci alespoň to, že názor sovětských politických míst nelze přesně přenášet do našich poměrů – neboť do rozhodnutí leningradského se ovšem vměšovat nemíníme a nebudeme – ti spisovatelé budou mít svou málo příjemnou povinnost usnadněnu značně docela lidským pohledem na rozdíl mezi poměry tamními a našimi, tím, co bylo u nás již tolikrát nutno zdůrazňovat.

Bylo a dosud je u nás zvykem hledět na Sovětský svaz jako na něco nadlidského, a tedy i nelidského; nikoliv jako na svět lidí, nýbrž na svět teorií, které nemohou podléhat omylům, a tedy ani změnám, ani kritice, na svět, kde není ani vášní lidských, ani slabostí, kde se pochoduje za jediným myšlenkovým praporem, kde vrcholnou slastí lidského života je padat pro vlast, utahovat si opasek a veskrze zapírat svou osobnost ve prospěch celku, nebo dokonce pro blaho generací dosud nenarozených. Té nádherné zemi bylo tím často nesmírně a nespravedlivě ukřivděno, neboť světce můžeme ovšem ctít, méně však už milovat. Zatím ovšem i v Sovětském svazu žijí především lidé, především člověk se všemi přednostmi i vadami, prostě s lidskými vlastnostmi. Jako bychom to nebyli loni tolikrát a tak dobře viděli. Ten člověk si vskutku téměř celou lidskou generaci utahoval opasek a rád se vzdal tolika drobných složek lidského štěstí, v západních státech běžných. V lidské historii není příkladu obětavosti, která by dovedla tak od základu převrátit hospodářskou, politickou, společenskou i kulturní dosavadnost, jak se to stalo v Sovětském svazu, který přes tento úkol, ba právě díky jemu, dovedl odolat tak hroznému nárazu a vítězně dnes povstávat z ran. Lze chápat, že za takových okolností potrestáš pekaře, který peče místo chleba cukroví.

Cíle útrap a odříkání bylo tam dosaženo. Ale miliony lidí, kteří ve svém vytrvalém sebeobětování netoužili příliš po cukroví, neznajíce ho, uviděli pojednou kus západního světa, byť tolik zpustošeného a omezeného válkou. I v tomto těžce postiženém světě byly na každém kroku zřetelné znaky dřívějšího života. Ruský člověk tu uviděl poměrně prostorné byty malých lidí středního stavu, a v nich vany, rozhlasové přijímače, skoro všude elektrické osvětlení, a tolik jiných součástí běžného západnického života, tolik civilizačních složek, v Sovětském svazu ovšem nikoli neznámých, ale přece ne tak obecně dostupných a užívaných. Teprve nyní spatřil jasně velikost svého předlouhého odříkání, teprve nyní, stojí po vítězství na prahu doby, která, jak se domníval, mu všechno to konečně přinese, neboť příčina dosavadního omezování zmizela. Je totiž také jenom člověk.

Ovšem, nebylo tomu tak; ukázalo se, že stále ještě je třeba trestat člověka, který by stavěl plynové ohříváče vody místo střechy, která byla zbořena. Ti, kdo navštívili po válce Sovětský svaz, žasnou nad rychlostí

zajizvování. Všechno úsilí se upíná tímto směrem, vše ostatní musí počkat. Rusové v Praze vrtí hlavou nad tím, jak to, že v tomto městě, válkou poměrně tak nepatrně postiženém, dosud trčí k nebi tolik trosek, zatímco se vyrábí tolik zbytných předmětů, sloužících ke zkrášlení života. U nich je tomu zcela naopak. K tomu všemu si vynucuje světová politická situace další rozšiřování těžkého průmyslu na úkor lehkého, s čímž sotvakdo z drobných lidí počítal. Pokusy s atomovou pumou na Bikini jsou ve velmi těsné souvztažnosti s názorem sovětského politického vedení na psaní sovětských spisovatelů. I spisovatel, a tedy i sovětský spisovatel je člověk, ba především člověk. I spisovatel má své člověčenské tužby, i on dovede brblat jako člověk obyčejný, ba dokonce brblat tím hlasitěji. Dovede-li se český spisovatel radovat, že může bydlet na zámku, proč máme podobné hnutí mysli upírat spisovateli sovětskému? I on spatřil západní svět, který ovšem znal již dříve nejenom z literatur západních, ale dokonce i z literatury ruské. Nelze totiž zapomenout, jak silnými prameny západními byl napájen klasický ruský realismus, na jehož podkladě, jak bylo příznáno, je dnes budován nový sociální realismus sovětský, odkud proto prvky západnické ovšem zmizet nemohly. Hrozí-li nyní, že k nim přibudou západnické složky další, usoudilo zřejmě politické vedení, že čas pro to dosud nedozrál a že tento počín by mohl být škodlivý.

Před válkou, kdy se Sovětský svaz dostal z nejhoršího a kdy bylo již zřetelně patrné tušení dobrého výsledku historického pokusu o větší štěstí lidstva, zemřel Frunze, jeden z velikých tvůrců tohoto převratu. Tehdy byl v Krokodilu vtip: „Soudruzi! Zemřel soudruh Frunze. Následujte jeho příkladu!“ To byl dobrý důkaz, že vše spěje v Rusku k větší bezpečnosti. Tenkrát směla kvést i satira. Dnes, kdy byla vynalezena atomová puma, by tento vtip sotva prošel; hodnotivší dnešek, rozhodlo se politické vedení jenom pro chléb.

U nás -

Do omrzení je nutno opakovat aspoň toto: U nás jsme především neprodělali nutné odříkání celé generace. U nás nebylo ani třeba vychovávat tak velkou část národa od nejprimitivnějšího analfabetismu ke vzdělání alespoň obecnému, neboť rakousko-uherská monarchie byla v tom směru přece jen daleko osvícenější než carské Rusko, které pojalo nevzdělanost lidu do svého programu. Boj, který musil v tomto směru svádět Sovětský svaz, jsme si odbyli přede dvěma generacemi, a i u nás tehdy kvetlo umění stojící ve službách vlasteneckých a základně vzdělávacích. U nás nežily a nežijí desítky národů, lišících se navzájem nejen jazykem, ale i nesmírně rozdílnou kulturní i civilizační úrovní. Posláním našeho umění není tedy dnes už výhradně vzdělávat, vyučovat nebo rozněcovat

K případu Achmatovové a Zoščenka

v nás rozmanité občanské ctnosti, nýbrž, stejně jako na západě, je jeho hlavním cílem onen na žádném nařízení nezávislý a ničím nespoutatelný pud po smyslovém úkoji, nazývaném krásou.

Ostatně, jaké dlouhé řeči; zde čtěte:

*Myšlenky moje se čistily jak hvězdy za mrazu
a byl jsem šťastnější nad svrženého krále,
jenž v kruhu pastýřů za zvuků pastorále
poznává pastýřku, již znal jen z obrazů.*

Co je budovatelského v těchto verších, co bylo jimi vykonáno pro bystřejší chápání politického smyslu života? Zhola nic. Je tam sice ten svržený král, ale jeho funkce je tu docela jiná než snad náznak, že krále je třeba svrhovat, nastolovat vládu lidu a tak dál. Bylo by potřeba věru krkolomné slovní ekvilibristiky, abys dokázal, že by podobná báseň směla být napsána dnes, kdybychom i my se rozhodli podle Leningradu, nebo že si tuto báseň smíš ponechat v knihovně, bude-li i u nás rozhodnuto vyhlásit klatbu na literaturu nesloužící výhradně lidu a novému řádu. A přece by bylo škoda, kdybychom tak musili učinit. Neboť přečetše si kdysi tyto verše, byli jsme šťastnější než dříve, šli jsme do práce radostněji a z jakéhosi tajemného důvodu jsme měli všechny lidi raději. Dovedl by Vítězslav Nezval napsat tyto verše, kdyby dnes, tvoře je, uvažoval bedlivě a úzkostně, zda snad v něčem neodporují marxisticko-leninské teorii a zda, vzepjav se takto ke hvězdám, nevzdálil se lidu? Vysloví-li se čeští spisovatelé pro analogii sovětského vzoru, budou odhodláni jít do důsledků a dát také vyřadit celou závadnou literaturu? Stáhneme ihned z prodeje nejenom Zoščenka a Achmatovovou, ale také všechny provinilce své? Kolik našich velikých a milovaných děl dnes obstojí? Jakými sofistickými se pokusíme uvést svou uměleckou minulost v souhlas s novou parolou? Budou snad věnčení vavřínem jenom erárně-literární posluhové za žalostné školní úlohy, nad jejichž poslušnou slovní i myšlenkovou kostrbatinou vidíme v pozadí zřetelně přísně zdviženou rákosku partajního učitele?

Ale nebojme se. Nový Koniáš, který by přišel udělat generální úklid našich knihoven, knihkupectví a hlav, nepřijde. Máme přece dosud v živé paměti Adolfa Hitlera. Odpověď českého spisovatele bude jasná: Nejenom samým chlebem živ jest člověk.

A v nejhorším si připomeneme slova Josefa Stalina, k nám pronešená, a s nimi jistoty, že nikdo se nám nebude plést do toho, jak si to zařídíme, stejně jako se nepletete my.

(1946)